

УДК: 353.5:331.101.262

О. І. Фітель

викладач,

Львівський навчально-науковий інститут

ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів

ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Здійснено огляд трактувань територіальної громади, визначено її основні характеристики та функції як базової адміністративно-територіальної одиниці та суб'єкта соціально-економічних взаємин. Розглянуто фактори формування конкурентних переваг територіальних громад та існуючих обмежень підвищення конкурентоспроможності територій. Встановлено пріоритетність чинників конкурентоспроможності територіальних громад в умовах нового регіоналізму та інноваційної економіки.

Ключові слова: територіальна громада, конкурентоспроможність, чинники конкуренції, людський капітал, регіон.

Fitel O. LOCAL COMMUNITIES COMPETITIVENESS FACTORS

Local community definitions review is done together with main features and functions of basic administrative unit and the subject of social and economic relations. Local communities competitive advantages factors improving and available restrictions are considered. The priority factors of communities competitiveness in the regionalism and innovative economy environment is defined.

Keywords: local community, competitiveness, competitive factors, human capital, region.

Для забезпечення ефективної реалізації адміністративно-територіальної реформи, що полягає у наділенні більшими повноваженнями органів місцевого самоврядування та зміні підходу щодо територіально-адміністративного поділу, необхідно також визначити можливі напрямки підвищення конкурентоспроможності базових одиниць адміністративного устрою – територіальних громад. Успіх реформи безпосередньо залежить від спроможності територіальних громад ефективно функціонувати та забезпечувати в перспективі досягнення цілей розвитку. Із зміною концепції управлінського процесу територіально-адміністративними одиницями від консолідації влади та повноважень на найвищому державному та частково обласному рівнях до децентралізації, із зміною, зокрема, податкової системи, міжбюджетних взаємин, виборчого законодавства та інших важливих аспектів, які формують належне правове та економічне поле для функціонування територіальних громад, зростає роль їх власної спроможності виконувати, покладені на них завдання. Отже, із переважно пасивного учасника соціально-економічного процесів, задоволення чиїх інтересів та потреб здійснювалося за принципом «згори-донизу» крізь сито численних владних вертикалей, територіальна громада має стати головним суб'єктом забезпечення розвитку та прогресу відповідної території. Поряд із факторами зовнішнього впливу, важливою передумовою ефективного функціонування територіальної громади є ті її типові ознаки, характеристики та можливості, які належать до конкурентних переваг та визначатимуть її конкурентоспроможність.

Основоположником сучасної концепції конкурентоспроможності справедливо вважають професора Гарвардської бізнес-школи Майкла Портера, який визначив основні сили конкуренції, а також ввів до світового економічного словника

поняття економічного кластера, показавши, що конкурентоспроможність суб'єкта господарювання визначається, зокрема, і його оточенням. У більш пізніх працях у співпраці з іншим представником гарвардської бізнес-школи професором Марком Крамером Портер досліджує взаємозв'язок конкурентних переваг та корпоративної соціальної відповідальності, виявляючи значну залежність економічної ефективності компанії та масштабів і якості її взаємодії з групами зацікавлених сторін. Серед послідовників М.Портера варто виділити американських вчених К. Кетельса, Л. Янга, Т. Харріса. Значний внесок в розвиток конкурентної теорії здійснив Ф.Котлер, запропонувавши формувати довгострокові конкурентні стратегії на засадах холістичного (цілісного) маркетингу. Ф.Котлер та К.Л.Келлер дійшли висновку, що побудова маркетингу взаємин та соціально-відповідального маркетингу такі ж важливі складові управління маркетингом як внутрішній та інтегрований маркетинг, що, до речі, співзвучно з підходами попередньої групи авторів і виводить на перший план фактори ціннісного та соціального змісту.

На теперішньому етапі актуалізується підхід до формування конкурентних переваг, запропонований австрійсько-американським ученим Й.Шумпетером ще в першій половині ХХ ст., який ґрунтується на пріоритетності інноваційного розвитку.

У подальших працях вітчизняних та зарубіжних науковців запропоновано розглядати конкуренцію на чотирьох основних рівнях – товарному, підприємства, галузевому та регіональному. У залежності від циклу розвитку світової економічної системи та рівня інтегрованості суб'єкта господарювання в глобальні економічні процеси, змінюється значення ваги володіння конкурентними перевагами на кожному з рівнів. Проте їх взаємовплив та взаємозалежність залишаються стабільно значними.

Проблемам підвищення регіональної конкурентоспроможності присвячено ряд концептуальних праць вітчизняних вчених М.Долішнього, П.Беленького, С.Злупка, Н.Гомольської, А.Ткачука, В.Толкованова, О.Дегтярьової, Н.Калюжної, Л.Піддубної та ін. Дослідження І.Стронянської, С.Давимуки, І.Коломійця, А.Пелехатого та ін. більш детально стосуються стану фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, зміни міжбюджетної взаємодії та податкової політики в контексті підвищення спроможності територіальних громад. С.Щук та М.Вознюк здійснили аналіз регіональних факторів інноваційно-інвестиційного характеру, а такі автори як Р.Безсмертний, В.Куйбіда, П.Жук, С.Шульц та ін. розкрили питання передумов та перспектив ефективної регіональної політики та її інституційного забезпечення в контексті реалізації територіально-адміністративної реформи. Порівняльне дослідження впливу інфраструктурного забезпечення на формування конкурентоспроможності регіонів на прикладі територій США та України здійснила Л.Сотниченко. На розвитку людського потенціалу як базової передумови забезпечення конкурентних переваг в регіоні сфокусовані роботи Л.Близнюка, Л.Ткаченка, О.Позняка, Л.Семів, У.Садової та ін.

Попри те, що тематика конкурентоспроможності та її проявів на регіональному рівні достатньо вивчена українськими та зарубіжними авторами, в умовах реалізації територіально-адміністративної реформи та в контексті децентралізації постає потреба у визначенні факторів конкурентоспроможності територіальних громад, які багаті в чому є залежними категоріями від факторів регіональної конкурентоспроможності, проте мають чіткі власні відмінності, зумовлені статусом, ознаками та масштабами діяльності.

Метою статті є визначення сутності та характеристик поняття територіальної громади, виявлення факторів забезпечення її конкурентоспроможності та механізмів формування конкурентних переваг з урахуванням існуючих бар'єрів та обмежень.

В ширшому розумінні під територіальною громадою в науковій літературі розуміють об'єднання мешканців певної території з метою реалізації спільних цілей чи задоволення потреб. Суспільний інститут територіальної громади на території сучасної України існував з моменту формування перших організованих поселень, виконуючи функції забезпечення безпекою, ресурсами, соціокультурних потреб тощо. Залежно від цілей, задля реалізації яких здійснювалося об'єднання, всю сукупність територіальних громад поділяють на п'ять типів:

1) соціальні територіальні громади утворювалися з метою об'єднання зусиль задля вирішення важливих соціальних питань та здійснення соціального контролю;

2) економічні територіальні громади об'єднували людей для спільного господарювання, запровадження податків, накопичення фінансових запасів;

3) культурні та релігійні територіальні громади, сформовані з метою виховання, збереження та розвитку традицій;

4) політичні територіальні громади, які об'єднували людей для вирішенні питань локального значення, формування та делегування влади, ухвалення рішень щодо стратегічних питань розвитку;

5) судові та оборонні територіальні громади, сформовані для забезпечення правопорядку та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, тощо [1]. Проте, на думку автора, цей поділ є відносним, оскільки зазвичай кожна окрема територіальна громада наділена кількома з перелічених ознак, які можуть мати слабші або сильніші прояви, але є однозначно взаємообумовленими.

Вперше в українському сучасному дискурсі термін «територіальна громада» визначено у Законі про місцеве самоврядування в Україні, згідно якого територіальною громадою слід вважати жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, які мають єдиний адміністративний центр [2]. Основними її ознаками є спільна територія існування, наявність спільних інтересів місцевого значення, соціальна взаємодія членів громади в процесі забезпечення цих інтересів, психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою, спільна комунальна власність, сплачування комунальних податків.

Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій та повноважень. Система, структура, повноваження органів місцевого самоврядування, територіальна, правова та матеріально-фінансова основи діяльності територіальної громади закріплені її Статутом, регламентованим Конституцією України, Європейською хартією місцевого самоврядування та відповідними законами України. Статут юридично оформлює об'єднання жителів визначеної території, враховуючи історичні, культурні і соціально-економічні особливості, в територіальну громаду як правовий та господарюючий суб'єкт [3].

Очікується, що результатом орієнтованої на демократизацію управлінських процесів та децентралізацію влади адміністративно-територіальної реформи має стати формування організаційно, фінансово та матеріально спроможної виконувати як власні, так і делеговані державою функції територіальної громади. Під спроможністю також розуміють забезпечення рівнодоступності усіх громадян до ресурсів розвитку людського потенціалу, додержанні гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина та ефективне використання природного, економічного, трудового, наукового та інших потенціалів територій. Прихильники децентралізації та наділення територіальних громад ширшими повноваженнями вважають, що нові правила та принципи сприятимуть посиленню мотивації локальних спільнот до саморозвитку, ефективного використання ресурсів та можливостей, забезпечуючи повсюдність та повноту

місцевого самоврядування. До впровадження реформи 2015 р. лише міста обласного значення мали відповідні правові та фінансові можливості.

Проте, здійснивши аналіз актуального нормативно-правового забезпечення реформи, експерти ДУ «Інститут регіональних досліджень» виявили ряд суперечностей та неточностей, які можуть суттєво вплинути на її результат. Зокрема створення об'єднаної територіальної громади може призвести до втрати самоврядних прав населених пунктів, які її формують. Упередити нівелюванню інтересів представників менших спільнот дозволить чітке обумовлення та закріплення самоврядних прав та можливостей громад, які увійдуть в укрупнену адміністративно-територіальну одиницю базового рівня. До кінця також в діючому законодавстві чітко не окреслені кількісні критерії площі території, чисельності населення, транспортної доступності до центрів надання публічних послуг тощо, що створює суперечність та унеможливує забезпечення рівнодоступності соціальної інфраструктури кожному мешканцю новоствореної об'єднаної територіальної громади. Розмивання спільноті інтересів та віддалення центрів життєзабезпечення та прийняття рішень від мешканця через формування надмірно великих територіальних громад також несе в собі загрозу рецидивів патерналістських очікувань та обмежуватиме потенціал розвитку локальних спільнот, адже суспільно-економічна ефективність адміністративно-територіальної одиниці базового рівня перебуває у прямій залежності від усвідомлення її представниками спільноті інтересів місцевих масштабів та наявності фактичних можливостей їх забезпечувати [3], [4].

Як бачимо, лише дотримання повноти та повсюдності місцевого самоврядування гарантуватиме успішний перебіг реформування внутрішнього державного устрою, це одна з двох його базових засад. Другою важливою передумовою досягнення цілей адміністративно-територіальної реформи, серед яких демократизація управлінських процесів та підвищення якості життя населення, економісти обґрунтовано визначають підвищення рівня конкурентоспроможності територій, зокрема зростанню ролі органів місцевого самоврядування та територіальних громад у формуванні та реалізації конкурентних переваг.

Якщо в умовах планової економіки територія розглядалася виключно як просторова категорія, то з посиленням інтеграційних процесів та переходом до ринкових економічних відносин території, а точніше територіальні громади як активні учасники соціально-економічної взаємодії, починають відігравати важливу роль у в економічному прогресі регіону та держави в цілому. Відповідно, після реалізації становчого етапу, який полягає у формуванні максимально сприятливого інституційного середовища функціонування та розвитку територіальних громад, має відбутися аналіз можливостей та консолідація зусиль для забезпечення їхньої конкурентоспроможності - здатності створювати на певній території кращі у порівнянні з іншими територіальними суб'єктами умови для

проживання і ведення господарської діяльності та отримувати кращі соціально-економічні результати.

До найбільш вагомих чинників територіальної конкурентоспроможності, поряд з організаційними умовами та нормативно-правовим полем, відносять просторові характеристики, ресурсний потенціал території, умови регулювання та стимулювання господарських взаємин, особливості ринків місцевих виробників, зовнішню та внутрішню комунікаційну політику, зокрема у сфері маркетингу територій [5].

Натомість серед стримуючих факторів щодо конкурентоспроможності територій на сучасному етапі в Україні відзначають існуючу матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування та сучасну вітчизняну традицію самоврядування.

Фінансове забезпечення функціонування територіальних громад вже зазнає поступових трансформацій в бік збільшення свобод та повноважень територій, проте ще не є чітко структурованим та регламентованим. Серед недоліків його дійсного стану називають:

- застарілий механізм формування доходної частини місцевих бюджетів, який не відповідає сучасним тенденціям, обмежує фінансову спроможність та не стимулює активної участі територіальних громад у його формуванні;

- неоптимальна фіскальна політика, як її наслідки - суттєва диференціація територіальних громад за рівнем бюджетного забезпечення, асиметрія міських та сільських бюджетів, напруга у міжбюджетних відносинах;

- вертикальна та горизонтальна розбалансованість та неефективна структура місцевих бюджетів;

- незначні обсяги фінансування з місцевих бюджетів програм з розвитку територій порівняно з переважними соціальними витратами;

- неефективне обслуговування бюджетних платежів органів місцевого самоврядування Державним казначейством, обсяги, терміни та процедури якого вимагають негайної оптимізації, або ж переходу на альтернативні способи розрахунків [6].

Що стосується управлінської традиції, позаяк у радянський період пріоритетним напрямком розвитку територій вважалося нарощування виробництва, то рівень життя та якість надання адміністративних послуг були на другому плані. За два останні десятиліття відбулися незначні зміни в сприйнятті концепції місцевого самоврядування та регіонального розвитку, коли територіальна громада розглядалася виключно, як отримувач послуг та матеріальних благ «згори», а не активний суб'єкт, з вираженими правами, обов'язками та можливостями щодо забезпечення власних потреб. На перешкоді переходу до нової філософії життєзабезпечення територіальних громад стоїть відсутність конструктивного діалогу територіальної громади, органів місцевого самоврядування і органів державної влади, натомість спостерігається розбалансування прямих і зворотних зв'язків, дублювання або ж упущення важливих функцій. Через відсутність попереднього досвіду ефективної взаємодії до активнішої співпраці не готові ні органи влади, які інерційно приймають

рішення без узгодження та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, ні громада, яка через низький рівень правової освіти, непоінформованість чи відсутність мотивації поки неспроможна перебрати на себе повноваження та відповідальність за прийняті рішення. Соціальний капітал, який, на нашу думку, має бути в авангарді позитивних соціально-економічних зрушень в регіоні, поки в Україні не відіграє цієї надважливої ролі.

За результатами адміністративно-територіальної реформи в Україні мають бути сформовані такі базові самоврядні одиниці, які спроможні забезпечити також і зростання добробуту та формування резервів розвитку для майбутніх поколінь. То ж коли мова йде про конкурентоспроможність територіальної громади, варто розглянути і її потенційні конкурентні переваги. Останні тенденції на світовому ринку засвідчують зростання ваги людського фактору, в порівнянні з іншими ресурсами. Навіть за умов глобалізації, яка передбачає нівелювання територіально-географічних факторів, які компенсуються ефективністю глобальних комунікаційних систем, більш привабливими для інвестицій та руху капіталу залишаються території з високим значенням людського потенціалу. Глобалізація, яка з одного боку сприяє розмиванню ринків, галузей і кордонів, формуючи єдиний глобальний ринок товарів та послуг, з іншого - спонукає до мобілізації окремих територій та позиціонування регіонів, як суверенних суб'єктів конкурентної боротьби. Формування центрів конкуренції за регіональною ознакою визначають як новий регіоналізм. Ефективність діяльності такого центру, його спроможність до міжрегіональної співпраці всередині держави та на рівні транскордонних територій визначається станом бізнес-процесів, центрів прийняття рішень, соціально-економічної структури, регіональними культурою та відкритістю, інноваційною активністю та кваліфікацією робочої сили [7, 12].

Згідно досліджень науково-дослідної групи ECORYS чинниками забезпечення конкурентоспроможності та продуктивності певної території є

- людські ресурси, які характеризуються знаннями та повнотою їх застосування, системою освіти, розвитком підприємницьких талантів, адаптацією та перепідготовкою робочої сили;
- інновації, які забезпечуються зв'язками між компаніями та науково-дослідним сектором, науково-дослідні інститутами та університетами, міжнародна співпраця у сфері науки та освіти;
- комунікації, у складі інформаційно-комунікаційної мережі, транспортної інфраструктури, якості територій та функціонування міських служб;
- індустріальна структура, стан якої визначається активністю кластерів, ринковою інфраструктурою, спеціалізації на продукції з високою валовою часткою, рівень інтернаціоналізації, якісні параметри території, нові продукти і послуги.

Індикаторами досягнення бажаних конкурентних позицій регіоном дослідники встановили такі суспільні вигоди та переваги як соціальне включення громади, її добробут та сталий розвиток, а також

наступні економічні наслідки: зайнятість та зростання доходів, прибутки та інвестиції, податки та платежі [7, 11]. Дедалі більше фахівців схилиються до думки, що не лише капітал, людські ресурси та базова інфраструктура забезпечують сприятливі умови подальшого підвищення конкурентоспроможності території. Імпульсом до розвитку при інших рівних умовах слугує визначена унікальна цінність, яка й забезпечує перевагу. В кожному окремому випадку це можуть бути більш вигідні умови інвестування чи оподаткування, культурно-історичне тло, рідкісні вміння та навички населення - щось, що не надається до швидкого відтворення конкурентами і в поєднанні з іншими чинниками формує виняткову ринкову пропозицію.

Ефективність територіальної громади, як базової одиниці адміністративно-територіального устрою та суб'єкта соціально-економічних взаємин багато в чому залежить від інтегрованості в економічну систему регіону та наявності синергійного ефекту, коли конкурентні переваги усіх її складових взаємодоповнюються, компенсуються та посилюються. Самодостатні та спроможні територіальні громади визначають соціально-економічний потенціал територій та галузей, в діяльність яких вони залучені.

На теперішньому етапі в Україні, в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи, зростає роль територіальної громади як первинної ланки адміністративного устрою, наділеного самоврядними повноваженнями. Для забезпечення ефективної діяльності територіальної громади, результатом якої має стати зростання якості життя населення та економічна продуктивність, в державі має бути сформоване відповідне нормативно-правове поле. Зокрема, можливість громад реалізовувати свої потреби та забезпечувати подальший розвиток впирається в перерозподіл повноважень та формування раціональної вертикалі влади, орієнтованої на децентралізацію рішень. Актуалізується також перегляд фіскальної та бюджетної політики, яка має забезпечити належну матеріально-фінансову основу для зростання фінансової самодостатності та спроможності локальних громад. В контексті глобалізації економіки та інтеграційних процесів ключовим чинником формування конкурентних переваг, від рівня територіальної громади до глобального ринку, називають людський капітал. Саме він виступає рушійною силою соціально-економічного прогресу, то ж потребує комплексного підходу щодо його формування та розвитку.

Список використаних джерел

1. Гейда О.В. Типи територіальних громад в Україні та особливості їх правового статусу: загальна характеристика. / О.Гейда // Конституційне право та державне будівництво. – 2012. – №3(3) – С. 9-13.
2. Закон України Про місцеве самоврядування від 21 травня 1997 р. № 280. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-в>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

4. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 264 с.

5. І. О. Дегтярьова. Конкурентоспроможність територій і нова модель місцевого самоврядування в Україні./ Дегтярьова О.// Державне будівництво. – 2009. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/2/29.pdf>

6. І.З.Сторонянська. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад в контексті адміністративно-територіальної реформи.// Сторонянська І., Пелехатий А. // Регіональна економіка. – 2014. – №3. – С. 229-238.

7. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Качук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. – К.: Легальний статус. – 2011. – 252 с.

2. Law of Ukraine On Local Self-Government of 21.05.1997 № 280. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

3. The Law of Ukraine On voluntary association of communities of 05.02.2015 number 157-VIII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

4. Kravciv V. (Ed.). (2006). *Administrativno-terytorial'nyy ustriy Ukrainy: metodolohichni osnovy ta praktyka reformuvannya [Administrative division of Ukraine: Methodological Basis and Practice Reform]*. NAS of Ukraine, SI «Institute of Regional Studies», Lviv, 264 p.

5. Degtyareva I. O. (2009). Konkurentospromozhnist' terytoriy i nova model' mistsevoho samovryaduvannya v Ukraini [The competitiveness of territories and a new model of local government in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo - State building*, Vol. 1. Retrieved from <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/2/29.pdf>

6. Storonianska I.Z., Pelehatyy A.O. (2014) Finansove zabezpechennya rozvytku terytorial'nykh hromad v konteksti administrativno-terytorial'noyi reformy [Financial support of the development of local communities in the context of the administrative-territorial reform]. *Rehional'na ekonomika - Regional economy*, Vol. 3, pp. 229-238.

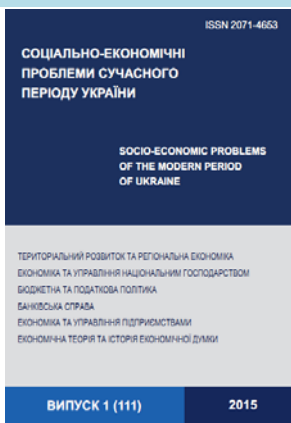
7. Tkachuk A., Tolkovanov V., Markov S. [etc.]. (2009). *Konkurentospromozhnist' terytoriy [Competitiveness areas]*. Kyiv, Ukraine: Legal status, 252 p.

References

1. Heyda O.V. (2012) *Typy terytorial'nykh hromad v Ukraini ta osoblyvosti yikh pravovoho statusu: zahal'na kharakterystyka [Types of local communities in Ukraine and specifics of their legal status: a general overview]*. *Konstytutsiynе pravo ta derzhavne budivnytstvo - Constitutional Law and State Building*, Vol& 3(3), 9-13.

Proceedings of the

"SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE"

Proceedings of the "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is a specialized scientific-practical edition based National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute for regional studies of NAS of Ukraine.

The book highlights the results of studies of institutional and socio-economic problems of development of Ukraine at the macro, meso and micro levels, encouraging to published authors who carry out research work in various sectors of the economy.

The book "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" on the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic Sciences.

Site collection: www.zbirnyk.ird.gov.ua